

מבוסס על לקו"ש יב/115 ואילך **כסף זה לא הכל:** האם זה חטא לרדוף אחרי כסף?

הרב (ולהבדיל) הכומר והמופתי דנו איך לחלק את הכספים שהם מגייסים, כמה ראוי להפריש לקהילה וכמה לעצמם. הכומר אמר: אני מצייר עיגול באדמה וזורק את הכסף למעלה, מה שנופל בתוך העיגול בשביל הקהילה ומה שנופל מסביב – בשבילי. המופתי אמר אני עושה קו על הקרקע וזורק את הכסף למעלה, מה שנופל מימין לקו בשביל הקהילה ומה שנופל משמאל – עבורי.

הרב אמר: אני זורק הכסף לשמים, מה שנשאר למעלה בשביל הקהילה ומה שירד למטה – עבורי...

אין עוד דעה קדומה בגללה נהרגו רבבות יהודים במהלך הדורות, כמו סטריאוטיפ 'היהודי החמדן', זה שיעשה הכול בשביל להשתלט על הכסף העולמי. השנאה האנטישמית תודלקה באמצעות תדמית היהודי רודף הבצע שיעשה כל דבר אסור כדי לחמוד את הכסף של הגוי. עד היום מוכרים בפולין תמונה של יהודי מבוגר סופר מטבעות, כסמל לכך שהיהודי מחפש רק כסף.

והיום אנו רוצים לדון בהלכה מרתקת שעלולה לחזק משמעותית את התדמית הזו. כולנו מכירים את איסור הריבית, האיסור לדרוש רווח תמורת הלוואת כסף, ואולם הרמב"ם מטיל פצצה וקובע שהאיסור חל רק ביחס ליהודים, ואולם "מצווה" להלוות לגוי בריבית. נחזור שוב: לא מותר לדרוש ריבית מגוי, לא אפשר לתבוע ריבית, אלא זאת מצווה שמקבלים עליה שכר מהשמים.

ומעבר לחוסר הנוחות שבוקע מעצם ההלכה, עולה שאלה עצומה: איזו מצווה זו? מצווה היא מעשה שעומד מאחוריו ערך, אידיאל, הגשמת תכלית כלשהי, אבל איזו מטרה ישנה בלקחת כסף מגוי? במיוחד שהרמב"ם עצמו הוא זה שקובע כדלקמן שכסף הגוי הוא קדוש בדיוק כמו כסף היהודי ולכן אסור מדאורייתא לגנוב פרוטה אחת מגוי או לרמות אותו?

מתוך השאלה הזו, נתקדם לפתח דיון באחת התהיות הגדולות במחשבה של כולנו: האם כסף זה טוב או רע? האם ראוי לרדוף אחרי עושר או שהאידיאל היהודי הוא חיים צנועים ואולי אפילו סגפניים?

פרשת השבוע, "בהר", היא הפרשה הכלכלית של התורה. הפרשה בנויה כמו סיפור ארוך אודות אדם שהתדרדר כלכלית ונאלץ למכור עוד ועוד מנכסיו עד שהגיע לידי עוני מוחלט ומכר את עצמו לעבד. לכל אורך מסע ההתדרדרות הזו, שותלת התורה הלכות שונות הנוגעות למבנה החיים הכלכלי (כמו איסור למכור בתים וקרקעות לצמיתות וחזרתם למוכרים, שחרור העבדים ביובל ועוד).

אחת ההלכות נוגעת למצוות גמילות חסד, מצוות הלוואת כספים ליהודי שנחלש במטרה להצילו מהתמוטטות, וכאן מובאת אחת המצוות החברתיות והסולידריות ביותר בתורה:

1. ויקרא כג: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך: אל תיקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלוקיך וחי אחיך עמך. רש"י: לפי שדעתנו של אדם נמשכת אחר הריבית, וקשה לפרוש הימנו, ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו - הוצרך לומר: 'ויראת מאלוקיך'.

מדובר בחידוש מהפכני: בני אדם נוהגים להשאיל חפצים זה לזה ולדרוש על כך רווח. אנשים משאילים רכבים, בגדים (שמלת כלה כמשל), מכונות שונות ומתפרנסים מדמי ההכרה, וכאן קובעת התורה שמותר לדרוש רווח רק על דבר שנפגם כתוצאה מהשימוש בו, כמו החכרת רכב שמתבלה מהשימוש. אבל דבר שחוזר למלווה כמו שיצא ממנו ודרישת התשלום היא עבור זה שהכסף שכב אצל הלווה ("אגר נטר", דמי שמירה) – אסורה. ולכן אין לדרוש ריבית על הלוואת כסף או הלוואת אוכל כמו קילו עגבניות ושתי ביצים.

התורה מוסיפה ומדגישה: "ויראת מאלוקיך", שכן כדברי רש"י, זאת אחת המצוות הקשות לקיום. אחרי הכול, המלווה חושש שהכסף לא יחזור אליו, הוא גם היה יכול לעשות בעצמו מסחר עם הכסף בזמן שמלווה אותו ללווה ולכן מזהירה התורה: "ויראת מאלוקיך".

מהי באמת הסיבה שאסור להרוויח על הלוואת כסף? הרי המלווה מפסיד את האפשרות לסחור בו?

שני הסברים: א. **ספורנו: כי זה דרך נאות להקימו כשתלווהו בלי נשך ותרבית.**

כשאדם מבקש הלוואה כספית, הוא מבקש חיים. זאת קריאת הצלה אחרונה לפני שהוא ועסקיו מתמוטטים, וברגע כזה לא יתכן לחשוב על רווחים. כסף זה לא הכל, זה הרגע להיות מענטש. חמור מכך: העובדה שהמלווה דורש ריבית, עלולה למנוע מהלווה לבקש הלוואה ולהחיש את התמוטטותו.

הסבר שני: ב. **רש"י שמות כב, כד: 'נשך' – ריבית שהיא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום עולה עד קדקדו. כך ריבית אינו מרגיש עד שהריבית עולה ומחסרו ממון הרבה.**

יש משהו מעט **לא הגון** במסחר בריבית, משום שהלווה אינו מעריך בשעת ההלוואה לאיזה אסון הוא נכנס. התורה מתארת את הריבית בתור "נשך", מלשון נשיכה, שכן אדם שהוכש מנחש ברגלו, אינו מבין ברגע הראשון מה קרה לו. הוא חושב שזה כלום, אבל הארס מטפס למוח דרך הדם ואז זה מאוחר מדי. גם אדם שלוקח הלוואה בריבית אינו מבין מהו עושה. הוא מתלהב מהאפשרות ללוות 50,000 שקל ולנסוע לחופשה בהרי האלפים, אבל החופשה נגמרת ופתאום צריך להחזיר הלוואה ועוד אחת וכל הלוואה צוברת ריביות ומתנפחת ואז מגיעה ההתמוטטות¹.

[ראו הרחבה בהערה² לגבי הלוואות בריבית מהבנק בימינו].

עד כאן הכול יפה ורגיש, אבל בפרשת כי תצא מוסיפה התורה שתי מילים שהופכות את הכול: **דברים כג: לא תשיך לאחריך... לנכרי תשיך ולאחריך לא תשיך.**

התורה מסייגת את איסור הריבית בכך שהוא נוגע רק לישראל ולא לגוי. בפשטות, התורה מתכוונת לתת היתר ולומר שהאיסור לא חל לגבי הגוי. **רמב"ן: ביאר כאן שיהיה ריבית הנכרי מותר.**

ואולם הרמב"ם הולך צעד קדימה: **רמב"ם מלווה ולוה רפ"ה: נאמר לא תשיך לאחריך - לאחריך אסור... ומצות עשה להשיך לעכו"ם שנאמר לנכרי תשיך, מפי השמועה למדו [קבלה ממשנה רבינו] שזו מצות עשה. הגהות הראב"ד: לא מצאתי שמועה כזו.**

והשאלות עצומות: א. למה נוצרה הבחנה בין יהודי לגוי? ב. בוודאי לא ברור איזו **מצווה** זאת לעשוק את הגוי? הרי הרמב"ם עצמו הוא זה שמשווה בין ממון היהודי לממון הגוי:

רמב"ם ריש הלכות גניבה: כל הגונב ממון משהו פרוטה ולמעלה עובר על לא תעשה שנאמר 'לא תגנוב'... ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון עכו"ם. רמב"ם הלכות מכירה יח, א: אסור לרמות בני אדם במקח וממכר... ואחד עובד כוכבים ואחד ישראל שווים בדבר זה.

אדרבה, אם כבר, הסברא אומרת להיזהר בממון הגוי פי שניים מממון היהודי, משום חילול השם. כך מספר המדרש על רבי שמעון בן שטח שקנה חמור כדי לסחוב את המשאות שלו. הביא את

¹ **וארט נפלא:** הגמרא אומרת כי מלווה בריבית לא יקום בתחיית המתים. למה? מה הקשר? אומר רבי יהונתן אייבשיץ ביערות דבש כי זה מידה כנגד מידה: אדם מלווה בריבית בגלל שהוא רוצה לנחש בשקט והכסף יעבוד בשבילו, זאת בניגוד לכל ענף מסחר אחר כמו מניות או נכסים, שיכולים לאבד את הערך שלהם ואינם מקנים רוגע. לכן העונש שלו יהיה להמשיך לשכב באדמה בתחיית המתים. רצית לנחש – תמשיך לנחש...

² **הלוואות מבנק:** העולם הפיננסי כיום שונה מזה שעליו דיברה תורה: א. בעבר היו לווים מחברים פרטיים ולא היו חברות פיננסיות כמו בנקים שמלוות כספים. לכן יש טוענים שהלוואה מבנק היא קלה יותר, משום שהתורה דרשה סולידאריות חברתית בין אנשים פרטיים ("אחריך") ולא בין חברות שהוקמו לצורך זה.

ב. בעבר, אנשים היו לוקחים הלוואות כצעד אחרון להציל את העסק, כלשון התורה: "כי ימוך אחריך והחזקת בו", ואולם במאות השנים האחרונות המשק השתכלל ומוקם על בסיס החברות הפיננסיות. אנשים מקימים את העסק עם אשראי ראשוני מהבנק, או קונים רכב ובית פרטי בהלוואות שמאפשרות לעבוד ומייצרות רווח. ולכן הבנק טוען שהריבית היא אחוז השותפות שלו ב(סיכויי ה)רווח מהכסף.

זה הרעיון מאחורי שטר "היתר עסקה": חותם השטר מצהיר כי הוא לוקח את ההלוואה עבור קנייה שתייצר לו רווח ולכן הריבית היא האחוז שהוא מחזיר לבנק מהרווח (או מהסיכוי להרוויח).

ומה לגבי הלוואות לצורך קיום או אוברדראפט לצורך החיים היומ-יומיים? זה באמת פחות פשוט מבחינה הלכתית, ולכן נצטרך לסמוך על ההיתר הראשון שהתורה לא דיברה על הלוואה מחברות. ולהוסיף שיש יהודים מהדרים במצוות שלא לוקחים מהבנק הלוואות כאלו.

החמור לביתו וראה שעל צווארו קשורה אבן טובה. אמרו תלמידיו בשמחה: "ברכת ה' היא תעשיר", הקב"ה בירך אותך באבן יקרה (משום שאין חיוב להשיב אבדה לגוי). אמר רבי שמעון בן שטח: "לא נכון, קניתי חמור ולא קניתי אבן", והלך בחזרה לבית הישמעאלי והחזיר לו האבן. קם הגוי ואמר בהתפעלות: "ברוך אלוקי שמעון בן שטח".

מה מונח, אם כן, בדברי הרמב"ם אודות מצוות ההלוואה בריבית לגוי?

ב. המגיד מדובנה אמר משל יפה (בהקשר אחר): מעשה ביהודי עשיר שהיו לו שלושה בנים: הצעיר גר אתו יחד, ושני הגדולים גרו בעיר אחרת. שני הבנים המבוגרים היו טיפוסים שונים בתכלית: הגדול היה חריף וממולח והשני אדם פשוט וחסר מזל. איפה שהראשון הצליח, השני נכשל. פעם קיבל הבן הגדול מכתב מאביו בו הוא מספר שאחיהם הצעיר חתן ובכוונתם לערוך חתונה גדולה ומכובדת כראוי לבן הזקונים. "אני מצפה, כתב האבא, שתלביש את המשפחה שלך בפאר וכל מה שתוציא לכבודי – אחזיר לך". האבא הוסיף כי מסתמא האח השני לא יתארגן כראוי, אז שיביא אותו עמו לאירוע.

הבן התרגש לקרוא את הבטחת האבא והוציא כסף בסכומים שהיו מעל החלומות שלו. קנה לאשתו שמלות לחתונה ולשבע ברכות, קנה תכשיטים חדשים לבנות והחליף את כל המלתחה של הבנים. הגיע יום החתונה, הוא שכר עגלה כדי להוביל את משפחתו ועבר דרך בית אחיו ואסף גם את המשפחה שלו. הבן חסר המזל היה לבוש כמו עני ואביון וכל משפחתו עטופת סמרטוטים.

חלף שבוע החתונה והבן מחכה שהאבא יקרא לו ויבקש את החשבונות, אבל האבא מתעלם. הילד החל להילחץ, הוא הוציא אלפי דולרים וציפה לקבל החזר. לא נותרה לו ברירה וביום החזרה הביתה ניגש ורמז לאביו כי הוא מצפה לקבל כסף. "איזה כסף?" – "הכסף שהבטחת". "מה הבטחת?" – "נו, אומר הבן בקוצר רוח, הבטחת במכתב שכל סכום שאוציא תחזיר לי". האבא הביט בו ושאל: "יש לך את המכתב?". הבן הוציא מהכיס והאבא הראה לו: "כתבתי שכל מה שתוציא לכבודי אחזיר, אבל אתה הוצאת לכבודך ולא לכבודי, כי אם היה אכפת לך הכבוד שלי, היית דואג להלביש גם את אחיך. לא היית גורם לי את הצער הזה, לראות אותו ואשתו לבושים בסמרטוטים..."

האברבנאל אומר הסבר פשוט (ולהעיר שהאברבנאל היה שר אוצר בספרד ואיטליה וכך ידע היטב במה מדובר): זאת כלל לא שאלה מדוע התורה מתירה להלוות לגוי בריבית, להיפך: השאלה היא מדוע **אסור להלוות ליהודי**. הלוואה בריבית היא צעד הכי מקובל בעולם הפיננסי. הלווה רוצה להציל את העסקים שלו ולהתעשר ואין שום סיבה שהמלווה לא ייטול חלק ברווח שנוצר מתוך הכסף שלו. אחרי הכול, המלווה לוקח סיכון על הכסף וגם מפסיד את האפשרות לסחור בו בעצמו

בכל זאת כלפי יהודי, "אחיך" כלשון התורה כאן, נדרש לנהוג **לפנים משורת הדין**, לחרוג מכללי המסחר המקובלים ולוותר על מה שמגיע לך בדין. ואולם רמה כזו של סולידאריות נדרשת רק בתוך המשפחה, בדיוק כמו עוד הרבה כללים שנהוגים בתוך המשפחה והם שונים כלפי זרים.

2. אברבנאל תצא התשובה הרביעית: הנשך איננו דבר בלתי ראוי, כי האנשים עם ממונם כספם וזהבם ותירושם ודגנם ראוי שירוויחו, ואם אדם אחד בקש מאדם אחר מעות לעסוק בסחורה ויחשוב להרוויח באלף שילווה לו מאתים - מדוע לא יתן למלווה מנה? כמו שהאדם אינו מחויב לתת מעותיו לאחר כי אם דרך צדקה וחסד, ככה אינו מחויב להלוות מעותיו או תבואתו חנם כי אם בדרך צדקה וחסד. ולכן אמר 'לא תשיך לאחיך', לפי שהוא חסד שיעשה עם האחים ואינו חייב לעשותו עם הנוכרי.

עוד רעיון יפה: לפני כמאתיים שנה כיהן הרב צבי הירש לויין כרב העיר ברלין. הוא היה תלמיד חכם עצום ומגדולי רבני אשכנז בדורו. פעם פנה אליו גוי ושאל: אתם מתלוננים כל כך הרבה שמפלים אתכם לעומת הגויים והנה מתברר כי אתם מתנהגים בדרך דומה ומפלים בין יהודים לגויים: אסור להלוות ליהודי בריבית, אבל מותר לדרוש ריבית מגוי?

ענה הרב תירוץ פשוט: לכם מותר להלוות לנו בריבית, אז גם לנו מותר להלוות לכם בריבית בחזרה. כללי המשק אמורים להיות זהים בשני הצדדים ולא שצד אחד ירוויח והשני יפסיד. אצל יהודים, לעומת זאת, שאינם מלווים אחד לשני בריבית, אסור לאף אחד לדרוש ריבית מזולתו.

רעיון שלישי ונפלא (בחשיבה חסידית) מובא בספר כלי יקר:

כלי יקר פרשתנו כה,לו: לנכרי תשיך – והטעם: כי עיקר טעם איסור הריבית הוא לפי שהוא מסיר מדת הבטחון מן האדם, כי הנותן בריבית, הריווח שלו ידוע וקצוב וסומך על ערבונו שבידו ויסיר לבו מה'... אבל המלווה לעכו"ם, חזקתו שהוא אלים... ודרכו לבא בעקיפין, ואפילו אם ערבונו בידו לעולם אינו בטוח לא בקרן ולא בריוח, ועל כן תמיד עיניו נשואות אל ה' להצילו מידו.

כשיהודי מלווה ליהודי, הוא מסיר בטחונו בה' ובטוח בעירבון שלקח מהלווה ולכן התורה אסרה מסחר כזה. ואילו המלווה לעכו"ם בריבית – הוא מלא תפילות לה' שהגוי לא יהרוג אותו באמצע הלילה וייקח את שטר ההלוואה. ועל כן מידת הביטחון שלו לא נפגעת – ואין סיבה לאוסרו.

עד כאן הסברים יפים, אבל האם הם מספקים? חלקית בלבד. הם מסבירים היטב את הגישה שריבית הגוי **מותרת**, אבל אין כאן הסבר לשיטת הרמב"ם שריבית הגוי **מצווה: איזו מצווה זו?**

ג. לפני שנכנסים לעניין, בואו נבחן את הדברים בצורה רחבה יותר: האם זה חטא לרדוף אחרי עושר?

על פניו, אין שום דבר יהודי בעודף כסף. התורה מכוונת אל חיי קדושה, להתרכז בתפילה ובלמוד התורה, והעיסוק בכסף ובמותרות מאיים על זה בעוצמה. כולם מכירים את דברי המשנה באבות "כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך". הגמרא מלאה סיפורים על תלמידי חכמים שוויתרו על מנעמי העולם ובלבד להתרכז בלימוד התורה (כמו הלל הזקן שקפא מקור בגג בית המדרש, רשב"י ובקעת הזהב ועוד).

האדמו"ר הקודם מליובאוויטש מספר סיפור מרתק (ספר המאמרים תשיא/319 ואילך) על שנות הילדות של האחים הקדושים רבי אלימלך ורבי זושא. בצעירותם הם היו ילדים חלשים וחולניים והתקשו מאוד בלימוד התורה. אביהם, רבי אליעזר ליפא, היה יהודי פשוט שעבד כשואב מים בבתי העיירה ולבו התייסר לראות את קשיי הילדים. הוא קיבל על עצמו לשאוב מים בכל ערב שבת עבור ארבע בתי הכנסת בעיר והזכות הזו תעמוד להם. הוא מסר לשואב מים אחר את הזכות להביא מים לארבע בתי מעשירי העיר, וקיבל ממנו את הזכות להביא מים לארבע בתי הכנסת. אכן, התפילה שלו התקבלה והבנים הלכו לישיבה והצליחו בלימודם.

באותם ימים שהחל לרוות נחת מילדיו, הוא יצא איתם לשאוב מים בנהר והרגיש משהו קשה. הוא חפר פנימה וגילה לתדהמתו אוצר. היה שם כלי חרס שבור שמישהו הטמין בחול הים והיה מלא במטבעות זהב. אדם אחר היה מתפוצץ מרוב אושר, ברגע אחד הוא הפך למיליונר, אבל לא אליעזר ליפא. הוא חשש שניסיון העושר יסיר אותו מהתפילות לגדל את ילדיו לתורה. הוא החליט לא לשנות כלום בחייו, להמשיך לשאוב מים בפשטות כמו קודם, ואת הכסף הטמין במרתף וחילק אותו לצדקה בסכומים גדולים. ואכן הילדים גדלו והתפרסמו בעולם כולו בתור שני האחים הקדושים.

המסר של הסיפור הוא שאי אפשר להספיק הכול בחיים. האנרגיות שלנו מוגבלות וזה או שמקדשים חיי רוח או שמתמקדים בחיי חומר שעלולים להיטש מהנקודה. כך אומרת המשנה באבות:

3. אבות ד,ט: רבי יונתן אומר: כל המקיים את התורה מעוני, סופה לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר – סופה לבטלה מעוני.

שואל שם המדרש שמואל, למה המשנה נוקטת בגישה שלילית - "כל המבטל את התורה מעושר", היה עליה לומר בגישה חיובית: 'כל המקיים את התורה מעושר – סופו לזכות בעושר כפול'?

מכאן שזה דרך הטבע וזאת ברירת המחדל: עניים לומדים תורה ועשירים מתבטלים ממנה. שכן לעניים אין דבר אחר לעשות ואין משהו אחר לשאוב ממנו סיפוק, בעוד שהעשירים עסוקים בדברים גדולים אחרים. גרוע מכך: העשיר הוא רדוף וחסר כדברי המשנה: "מרבה נכסים מרבה דאגה". עוד זאת שהעושר יוצר אפשרויות חומריות שמושכות לתוך חיי העולם ומרחיקות מחיי קדושה.

מדרש שמואל: העוני גורם קיום התורה שיצרו של אדם נכנע ואילו העושר גורם ביטול התורה כי יצרו מתגבר עליו שלא יסבול עול התורה ... בזה יובן הכתוב 'יזל מים מדליו' ופירשו חז"ל שאין התורה יוצאת אלא מן הדלים [היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה], ולכן אמרו [חגיגה ט, ב] 'חיצר הקב"ה על כל מידות שבעולם ולא מצא מידה נאה לישראל מהעניות', כי העוני ונכא רוח אין לו נחת רוח אחרת מהתורה, אבל העושר דרכו להביא לביטול תורה בחושבו לרכוש אוניות ולעשות מסחר.

עד כאן צד אחד של המטבע, לפיו אין ליהודי מה לרדוף אחרי כסף. מצד שני, בתורה עצמה אין שום עדות בגנות ההצלחה הכלכלית, ואדרבה, התורה משבחת את כל אחד משלוש האבות בכך שהיה עשיר ומצליח והברכה שרתה בעסקיו. כך כותב גם הרמב"ם כאן שמצווה להלוות לגוי בריבית ומשמע שזאת מצווה להגדיל ככל האפשר את העושר.

אז בקיצור, כסף זה טוב או רע? ואיזו מצווה להלוות לגוי בריבית? השאלות הללו הם מסוג הנושאים שאנו נזקקים בהם לחשיבה קבלית. קשה למצוא הסבר במסגרת החשיבה ההלכתית שעוסקת במותר ואסור ולכן עלינו לחפש רובד עמוק יותר למשמעות הנכסים והקשר בין האדם ובין ממונו.

ד. לפני 207 שנים, בשנת תקע"ב (1812) פרצה אחת המלחמות הגדולות בעת המודרנית: מלחמת צרפת-רוסיה. המצביא נפוליאון בונפרטה פלש לרוסיה וכבש את רובה. הוא הגיע עד מוסקבה ושהה בה לאורך זמן. באותם ימים התגורר האדמו"ר הזקן בעיר ליאדי ברוסיה הלבנה וחשש מאוד מפני נפוליאון. הוא התבטא שטוב לו למות מלחיות תחת שלטון הצרפתים. בסוף חודש אלול הורה הרבי לתושבי העיר לעזוב במהירות, רכושו של הרבי הועמס על עגלות והם יצאו לנתיב בריחה ארוך.

רגע לפני שיצאו מהעיר, קרה דבר מוזר: הרבי התעקש שהחסידיים ייקחו את כל חפציהם עד האחרון והקטן שבהם, ואת החפצים שאינם צריכים - לשרוף. לאחר שעזבו את העיר ועשו כברת דרך, ציווה הרבי לחזור לליאדי ולבדוק אולי בכל זאת נותר כלי או בגד. החסידיים מצאו שני נעלי-בית בלויים בבית רבינו, והרבי הורה לשרוף את כל הבית עם הפריטים הללו. זמן קצר לאחר עזיבתם, הגיע לשם נפוליאון בראש צבאו, הוא ציווה לחייליו לכבות את הדליקה בבית רבינו, אבל מפאת גודל האש לא יכלו לגשת לבית. נפוליאון פנה לתושבי העיר וביקש שיביאו לו חפץ השייך לרבינו כדוגמת מטבע או כלי, והבטיח לשלם הון תועפות תמורתו. אך הם לא מצאו דבר.

מה משמעות הסיפור? הרבי מליובאוויטש הסביר נקודה עמוקה (תורת מנחם תשחי ב/154 ותשכג 323): חפצים גשמיים הם עניין רציני. לא מדובר רק בכלי בית, אלא במהות רוחנית שיוצרת קשר עמוק בין האדם ובין חפציו. על מנת להבין את הדברים, עלינו להוסיף ממד נוסף למציאות הגשמית ולהעריך אותה על פי ערכה הפנימי. תורת הקבלה מסבירה כי בתוכו של כל חפץ, טמון ניצוץ אלוהי נסתר, וכשם שהאדם זקוק לחיות רוחנית כדי להתקיים, כך הכלי שואב את אנרגיית החיות שלו מאותו ניצוץ.

כאשר אדם רוכש כלי ופועל בו, נוצר קשר בינו ובין הניצוץ והניצוץ מושפע ממנו. אילו נפוליון היה שם יד על חפץ אישי של רבינו, היה יכול לפגוע בו דרך אותו ניצוץ רוחני.

התפיסה הרוחנית הזו מסבירה דבר מעניין ותמוה³: המדרש אומר כי אדם הראשון הקפיד להביא קרבנות מרכושו ולא מהגזל. זה מדרש תמוה מבחינה משפטית, משום שמבחינה פורמלית, ההגדרה של בעלות היא פרקטית. זאת זכות שימוש הניתנת לך ואוסרת את השימוש על אחרים, אבל אדם הראשון היה יחיד בעולם, איש לא התחרה אתו על משאבים. אז מה משמעות הבעלות שלו והאפשרות לגזול משהו שאינו שייך לו?

כאן נזקקים להסבר פנימי: התפיסה המיסטית היא, שבעלות היא הרבה יותר מפרקטיקה. היא הקשר הנסתר בין האדם ובין החפצים שלו⁴, ולכן ישנם חפצים השייכים לשורש נשמתו של האדם הזה וישנם חפצים שלא שייכים אליו – ולכן הם נחשבים לגביו כמו גזל.

³ הובא בשיעור הראשון בקורס "היה אתה השופט" מבית לוי, והתודה נתונה להם.

⁴ בכך מבוארת שם בקורס הלכה מעניינת: רבינו הזקן פוסק שאסור לגנוב את החמץ של זולתו בפסח, וזאת למרות שהחפץ אסור בהחזקה ובהנאה אצל היהודי. וזה פלא: אם אסור לבעלים לעשות כל שימוש פרקטי

כך אומרת הגמרא: **4. סוטה ב,א: ארבעים יום קודם יצירת הוולד, יוצאת בת קול ואומרת בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני ושדה פלונית לפלוני.**

והדברים מחייבים הסבר: מה פתאום צריכים לקבוע קודם הולדתו איפה יגור וממה יתפרנס? הוא ימצא דירה בעיתון, ויתקבל לעבודה איפה שיחסרו עובדים. מה כל כך מהותי?

מסביר הבעש"ט יסוד ענק: **כתר שם טוב סימן ריח: זה כלל גדול שכל דבר שאדם לובש או אוכל או משתמש בכלי הוא נהנה מהחיות שיש באותו הדבר כי לולי אותה הרוחניות לא היה קיום לאותו דבר, ויש שם ניצוצים קדושים השייכים לשורש נשמתו.**

הנה סיפור הממחיש את הקשר בין האדם וחפציו: הרב שמעון לזרוב, שליח הרבי לטקסט, התבקש בהיותו בחור לערוך בדיקת חמץ בבית הרבנית חנה ע"ה, אמו של הרבי מליובאוויטש. הוא עשה את המלאכה במשך כמה שנים, ובערב פסח תשכ"ד כשסיים את הבדיקה, אמרה הרבנית שהיא רוצה להודות לו והגישה מתנה: סט יפה של כלי תה.

הוא סירב לקחת את הכלים ואמר שזו זכות עבורו. כשאיחל לה "לשנה הבאה בעזר ה" – הניפה ידה בביטול ואמרה: "בשנה הבאה תעשה בדיקת חמץ בבית שלך". עד הפסח הבא קרו שני דברים: הרבנית הסתלקה (ו' תשרי תשכ"ה) והוא התחתן. אבל כאן לא נגמר הסיפור. אחרי פטירת הרבנית, עשו הגרלה בין נשות חב"ד בשכונה על חלק מחפציה. מי שזכתה בסט כלי התה הייתה גברת לזרוב, אמו של שמעון... בתמימות מלאה הביאה את הסט כמתנה לזוג הצעיר לכבוד ... פסח!

כאן עולה השאלה מה מטרת הקשר בין האדם ובין חפציו? לאיזה צורך מתגלגלים הכלים בכל העולם לעבר האדם השייך אליהם בשורש נשמתו?

ממשיך הבעש"ט וכותב נקודה יסודית: החזקת חפצים בעולם הזה היא **שליחות חיים**. זאת אחריות מדרגה ראשונה לקדש את הניצוץ הזה ולעשות בו שימוש טוב. כאשר אדם מייעד את הכלי למלאכה של מצווה, הוא מברך לפני האוכל או עושה בכלי שימוש טוב – הוא גואל את הניצוץ השרוי בתוך גלות במעטפת הגשמית ומשיב אותו למקורו העליון.

כך שהנושא של רכוש ואפילו **תאוות הרכוש** הם הרבה יותר מסתם מרדף אחרי החזקות. מעורבת כאן גם תשוקה של הנשמה ליצור קשר עם כמה שיותר חפצים ולייעד אותם לקדושה.

בכך נוכל להבין אמרת חז"ל תמוהה עד הקצה: זה היה הלילה הגורלי בחייו של יעקב אבינו. הוא סיים להכין את אנשיו למלחמה המתקרבת עם עשו ו-400 שכירי החרב שעמו והמתין במתח רב לקראת הבאות. ואז מתרחש סיפור מוזר: בחשכת הלילה, יעקב חוזר בחזרה את מעבר יבוק והחושך והבדידות מזמנים לו צרות. איש מסתורי נאבק עמו עד עלות השחר ויעקב יוצא מהמפגש צולע על ירכו. הגמרא מנסה להבין מדוע יעקב התפתה להיכנס אל אזור הסכנה באמצע הלילה? והגמרא עונה תשובה תמוהה: יעקב שב לקחת "פכים קטנים", כמה כדי שתייה שנשארו מאחור, שכן "צדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם". כן, צדיקים מחבבים את הממון שלהם יותר מהחיים שלהם.

זוהי תמוה ביותר: עד עכשיו חשבנו שהרשעים אוהבים את ממונם יותר מחייהם, והנה מתברר שהם שואבים השראה מהצדיקים...

סיפור דומה קשה להבנה: פרשת שמות מספרת כיצד יוכבד, אמו של משה, מסתירה את הפעוט בתוך "תיבת גומא". תיבה העשויה מקני סוף. הגמרא מבררת מדוע הניחה את התינוק בתוך תיבה מחומר זול ולא בתיבה מעץ? הגמרא עונה תירוץ דומה: "צדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם". (כנראה שלא היה הבדל בנוחות של הילד, רק ביוקרה של החומר).

חולין צא: 'ויותר יעקב לבדו' - אמר רבי אלעזר: שנשתייר על פכים קטנים. מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. וכל כך למה? לפי שאין פושטים ידיהן בגזל. סוטה יב: 'ותיקח לו תיבת

בחפץ – מה משמעות הבעלות שלו? כיצד יכול לתבוע את הגנב? אכן בחוק המשפטי, אדם שמחזיק חפץ אסור כמו סמים ונשק, אינו יכול לתבוע את מי שיגנוב ממנו, משום שאיסור ההחזקה פוגם את הגדרת הבעלות שלו. מכאן שהבעלות היא הרבה יותר מפרקטיקה, היא קשר עצמי בין האדם ובין החפץ.

גומא' - מאי שנא גומא? אמר רבי אלעזר: מכאן לצדיקים שממונם חביב עליהן יותר מגופן וכל כך למה? לפי שאין פושטים ידיהן בגזל.

כיצד אפשר להבין זאת? הכרח לומר שזה הרבה יותר מכסף: הצדיקים רואים בממון שלהם **שליחות**, הם מבינים שעליהם לרתום את החפצים הגשמיים לקדושה ולעשות בהם שימוש טוב. יתירה מכך: לכל נשמה ישנם ניצוצות השייכים **במיוחד אליה**, והעובדה שהאדם קנה מאכל מסוים או התגלגל לידיו כלי מסוים – מעידה כי אותו מאכל או כלי הוא תכלית הייעוד שלו בעולם. ולכן הם אינם מוותרים אף על החפץ הקטן ביותר.

כתר שם טוב שם: וכשהוא משתמש באותו הכלי או אוכל מאכל אפילו לצורך גופו, הוא מתקן הניצוצים כי אחר כך עובד ה' בכוח ההוא שבא לגופו מהלבוש או מאכל. לכך פעמים שיאבד ממנו הדבר, שכן כאשר כלה לתקן כל הניצוצים השייכים לשורש נשמתו, לוקח ממנו השי"ת אותו הכלי ונותנו לאחר ששייכים אליו הניצוצות הנשארים בתוך הכלי.⁵

קצת אפשר לחזור אל הרמב"ם ולהבין את המצווה להלוות לגוי בריבית: הלוואה בריבית היא בעיקרה עסקה הגונה וישרה, כדלעיל, ולכן כאשר הגוי מוכן לייצר רווח כספי ליהודי – זאת מצווה עילאית לקחת ממנו את הכסף, כי ככה אפשר לתקן את הכסף הזה ולעשות בו שימוש נעלה. מה הגוי יעשה עם הכסף ומה היהודי יעשה אתו?

מצאנו כבר תקדים חזק לכך (והארכנו בעבר): רגע לפני יציאת מצרים, מצווה הקב"ה את עם ישראל לשאול כלי כסף וזהב מהמצרים. הקב"ה חוזר על זה שוב ושוב ואינו נותן להם לצאת משם לפני שיקיימו הציווי. מה הייתה המטרה בכך? כדי לחולל מהפך בכסף המצרי. לקחת מהם את הנכסים השפלים שלהם ולהקדיש אותם אחר כך לבניית המשכן ולחולל סיבוב שלם בקדושת הכסף.

ליקוטי שיחות יב/119: עפ"י יובן מה שאומרים **שמצווה להלוות את הנכרי בריבית**, כי מזה שהנכרי זקוק לישראל שילווח לו מעות, מוכח שהניצוצות הנמצאים במעותיו שייכים הם לישראל. ולכן מצווה להלוותו בכדי לקחת ממנו ריבית ולברר את הניצוצות מרשות הקליפה ולהעלותם לקדושה.

בכך עולה ומבצבצת תשובה ברורה לשאלה הגדולה האם יש משהו טוב ברדיפה אחרי כסף? אין ספק כי מי ששליחותו בעולם היא להיות "זבולון" (ואלו הם **רוב העם היהודי**, כפי שהארכנו בעבר) – זאת מצווה עבורו להרבות ממנו במטרה לעלות אותו לקדושה.

ומה שנאמר "פת במלח תאכל" כדלעיל, שתי תשובות בדבר: א. ברור שמדובר על יחידי סגולה הנמנים על שבט "יששכר", כפי שמדייק המדרש שמואל בהמשך המשנה שם: "אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך", "אתה" בלשון יחיד, משום שמדובר על יחידי סגולה ששליחותם היא משבט יששכר.

ב. והוא העיקר: גם אצל רוב עם ישראל ששייכים לעבודת "זבולון", נדרש לכוון טוב את הכסף ולא לשקוע במותרות. משמעות ה"פת במלח" אצלם היא **איכותית ולא כמותית**. הוא אומר שבתוך העושר הגדול, נדרש מהם לייעד את הכסף לתועלת חיובית כפי שאשר לעשות רק עם כסף.

נסיים בסיפור יפה הממחיש זאת (ראיתי בפירושו של הראשון לציון הרב עובדיה יוסף על פרקי אבות, ענף עץ אבות): הרב אפרים זלמן מרגליות היה מגדולי התורה בפולין לפני כמאתיים שנה. הוא היה רב העיר "ברודי" והתפרסם בזכות כתביו "מטה אפרים" ועוד. בצעירותו עסק במסחר ביהלומים והתעשר מאוד ואחר כך אשתו התעסקה בענייני המסחר והוא התרכז בתורה. היה לו זמן במשך היום בו היה נסגר בחדר ומתנתק מכל מה שקורה מסביב.

⁵ הרבי סיפר (י שבט תשטז) על האדמו"ר המהר"ש שהיה שולח כסף ליועץ השקעות בפטרבורג שיקנה עבורו מניות, ובכל פעם היה הרבי מדריך אותו מראש אלו מניות לקנות. פעם זיהה אותו יועץ הזדמנות רצינית וקנה עבור הרבי בלי לשאול אותו, ואכן ההשקעה הניבה רווח גדול. אולם הרבי סירב לקחת את הכסף, משום שאמר "שהרווחים הללו אינם שייכים אליו."

פעם בעיצומה של השעה הזו, קיבלה אשתו הצעה עסקית מרשימה והיא רצתה לשמוע את דעת בעלה. היא נכנסה לחדרו, אבל הוא ביקש את סליחתה ואמר כי השעה הזאת מקודשת ואינו רוצה לחלל אותה לענייני המסחר. היא אמרה שמדובר באמת בהזדמנות נדירה, אך הוא אמר כי בשעה הזו אין לו דבר יקר מהתורה. האישה שהייתה אדם גדול בעצמה הבינה ועזבה את החדר.

מאוחר יותר הוא הסביר לה את פשר הנהגתו: "כתוב שאין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליהם. אף פעם לא הבנתי, אמר לה, מה זאת אומרת 'להמית עצמו על דברי תורה'? יהודי צריך לחיות ולא למות? היום הבנתי: כשיהודי לומד תורה, הוא צריך לראות כאילו העולם כולו מת מסביב והתורה היא הדבר היחיד שקיים..."

זאת דוגמה לדרך בה יכול כל אדם – אפילו העשיר הגדול ביותר – לקיים "פת במלח תאכל".

**כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל**

**ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב**